

Violeta RADVILIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Tiesiog Radvilos

Радзівілы : альбом партрэтаў XVIII–XIX стагоддзяў «Icones familiae ducalis Radivilianae» = Радзівілы : альбом партретаў веков XVIII–XIX «Icones familiae ducalis Radivilianae» = The Radziwills : album of portraits of XVIII–XIX centuries «Icones familiae ducalis Radivilianae» / [рэдкалегія: Т. У. Бялова (галюны рэдактар) ... [et al.]; тэкст, пераклад з лацінскай мовы: В. Дз. Бажэнава; пераклад на англійскую мову: Ю. В. Бажэнава ... [et al.]; фота: А. П. Дрыбаса ... [et al.]. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя Пятруся Броўкі, 2010. – 522 п. : ілюстр., портр., факс., [1] ілюстр. лап. – ISBN 978-985-11-0491-4.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka 100 metų jubiliejaus proga gavo daug dovanų. Tarp dovanotojų buvo ir nuolatinių Bibliotekos skaitytojų. Profesorius, habilituotas daktaras Sergejus Temčinas, dažnai praveriantis Tado Vrublevskio garbei pavadintos skaityklos duris, padovanojo vertingą, retą ir brangų leidinį – 2010 m. Minske perleistą kunigaikščių Radvilų giminės portretų albumą *Icones familiae ducalis Radivilianae (1758)*. Tai unikalus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir kultūros paminklas. Baltarusijos enciklopedijų leidykla šiuo albumu pradėjo naują leidinių seriją, pavadintą *Энцыклапедыя рапытэтаў* („Retenybių enciklopedija“).

Radvilų giminės portretų albumas naujam gyvavimui kruopščiai parengtas ir prabangiai išleistas. 165 faksimiliniai portretai (p. 9–344), išsami mokslinė studija (p. 349–487) lygiagrečiai trimis – baltarusių, rusų, anglų – kalbomis, pastabos rusų ir anglų kalbomis (p. 488–501), archyvų, bibliografijos, iliustracijų sąrašai (p. 502–517), visų albume *Icones familiae ducalis Radivilianae* pavaizduotų asmenų sąrašas (p. 518–521). Didžiausią šių darbų dalį atliko Volga Baženava. Ji yra mokslinės studijos autorė ir vertėja iš lotynų kalbos. Įžangos žodį naujajai „Retenybių enciklopedijai“ parašė Baltarusijos Respublikos informacijos ministras Alegas Praleskovskis. Dalindamasis mintimis apie turtingą baltarusių tautos istorijos ir kultūros paveldą, jis nė vienu žodžiu nepamini Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos. Kunigaikščiai Radvilos, kurių giminės portretų albumu pradeda naujoji leidinių serija, abstrakčiai įvardinti kaip žmonės, keletą amžių buvę baltarusių istorijos veikėjais. Visiškai kitaip apie ryšius su garbinga giminės praeitimi po faksimilinių portretų publikacijos išspausdintame (p. 345–348) pabaigos žodyje rašo tryliktosios po Mikalojaus Radvilos Juodojo (*1515–†1565) kartos atstovas – kunigaikštis Motiejus Radvila (Maciej Radziwill). Jo žodžiais, būtent Radvilų giminė geriausiai perteikia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dvasią, nes be LDK nebūtų buvę Radvilų, o be Radvilų LDK būtų buvusi visai kita valstybė. Nors dabartiniai kunigaikščiai Radvilos yra praradę savo politinę ir ekonominę galią, tačiau ir jie jaučia ryšį su buvusiomis Didžiosios Kunigaikštijos žemėmis. M. Radvilai atrodo, kad geriausiai į keliamą klausimą, kas buvo Radvilos – lenkai, lietuviai ar baltarusiai, bus atsakęs giminės istorijos tyrėjas prof. Andrzejus Ciechanowieckis: Radvilos buvę tiesiog Radvilomis, saugoję savo nepriklausomybę ir dažnai ėję prieš didžiųjų kunigaikščių, Lenkijos karalių ar Rusijos carų valią. Kunigaikštis Motiejus Radvila teigia, kad jie niekada nebūtų savo valia palikę protėvių žemių, kuriose gyveno iki 1939 m. ir kurios dabar priklauso skirtingoms valstybėms. M. Radvila primena kunigaikščio Albrechto Radvilos, iki Antrojo pasaulinio karo buvusio priešpaskutiniojo Nesvyžiaus ordinacijos val-

dytojo, biografija. Mama buvo lenkė, senelė – prancūzė, o prosenelė – vokiečių. Gimė Berlyne, mokėsi Sankt Peterburge, vedė amerikietę. Klausiamas, kokiai tautai save priskirtų, atsakydavo esąs čionykštis (*jestem tutejszy*). Šiuose žodžiuose kunigaikštis Motiejus Radvila išvelgia Radvilų giminės dvasią.

V. Baženava albumo *Icones familiae ducalis Radviliana* tyrimą pradeda nuo trumpos kunigaikščių Radvilų giminės apžvalgos, ypač išskirdama jų veiklą dabar Baltarusijoje esančiose valdose. Mini Slucko juostas, Sverženio fajansą, Myro ir Nesvyžiaus gobelenus, Nalibokų veidrodžius ir stiklą. Minske, Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve, saugomi kunigaikščių Radvilų archyvo, buvusio Nesvyžiuje, dokumentai. Tarp jų yra ir ypatingai vertingo giminės portretų albumo, lotynų kalba pavadinto *Icones familiae ducalis Radviliana*, išleisto Nesvyžiuje 1758 m., egzempliorius. Jame – 165 raižiniai, kuriuose vaizduojami Radvilų giminei priklausę asmenys: 104 moterys ir 61 vyras. Minske saugomas albumas išsiskiria tuo, kad dalis atspausdintų raižinių pakeisti metalo plunksna rudu rašalu pieštais piešiniais. 88 portretai yra spausdinti, 72 – nupiešti. Autorė kelia klausimą, kodėl ir kada raižiniai buvo pakeisti piešiniais, kas juos piešė, kas užsakė naująjį albumą. Labiausiai jai rūpi išsiaiškinti, kodėl 1758 m. atsirado Radvilų portretų galerijos projektas, kuo jis unikalus. V. Baženava atkreipia akis, kad antro tokio albumo nėra, piešiniai nepakartojami, o dalis raižinių taip pat labai vertinga, nes tai pirmieji atspaudai. Pastebima, kad pats albumas nebuvo leidžiamas masiniu tiražu, vario plokštelės XVIII a. buvo panaudotos apie dešimt kartų. Šiuo metu rasti šeši (Minsko septintas) 1758 m. albumo egzemplioriai, keturi yra Lenkijoje, po vieną – Rusijoje ir Ukrainoje¹. Be albumų, yra išlikusių ir įvairiuose muziejuose saugomų pavienių raižinių atspaudų. 1772 m. visos albumo metalo plokštelės iš Nesvyžiaus rūmų kaip karo grobis buvo išgabentos į Rusiją. Drauge su jomis į Sankt Peterburgą išvežtos ir Radvilų bibliotekos knygos. Vario plokštelės beveik po šimto metų viename antikvariate aptiko rusų archeologas, numizmatas ir kolekcininkas Julius Iversenas. Jis nupirko senąsias vario plokšteles ir pasirūpino, kad 1875 m. būtų išleistas faksimilinis albumas².

Minske saugomas portretų albumas yra istoriniu požiūriu reikšminga vertybė, jis atskleidžia XVIII a. grafikos meną, Radvilų giminės genealogiją, laikmečio madą. V. Baženava įtaigiai nagrinėja portreto žanrą, ryšį su ikonomis, aristokratų kultūros tradicijas, kunigaikščių Radvilų portretų galeriją. Aptariama, kokias žymių asmenų savybes buvo stengiamasi atspindėti portrete. Vyrų portretams būdingas tvirtas veidas, tiesi, plačiomis šnervėmis nosis, šiek tiek išsprogusios akys – tai aiškus tipologinis panašumas į Julijaus Cezario laikų romėnų patricijus. Vaizduojamas tvirtas charakteris, atspindintis romėniškos ir sarmatiškos kilmės legendą. Radvilų moterys, kaip pastebi autorė, taip pat „romėnės“, jų žvilgsnis esantis toks, kad žiūrinčiam nekyla minčių apie jų trapumą. Radvilų moterys yra šeimos ir valstybės gynėjos, be pažeidžiamo ir subtilaus damų pasaulio.

Manoma, kad albumas buvo pradėtas rengti Onos Sanguškaitės-Radvilienės (*1676–†1746) iniciatyva XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. Jos sūnus Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (*1702–†1762) pavedė parengtą albumą 1758 m. išspausdinti. Albumo raižinių autorystė tradiciškai priskiriama Hiršui Leibovičiui, tačiau stilių gausa ir atlikimo būdas neleidžia tyrėjams sutikti su tokiau supaprastintu autorystės variantu. Autorė analizuoja įvairių kunigaikščiams Radviloms dirbusių graveirių biografijas, dailininkų ir graveirių bendradarbiavimo aspektus.

Pati meniškiausia ir paslaptlingiausia Minsko albumo dalis – piešiniai. V. Baženava pastebi, kad palyginus piešinius su raižiniais aiškėja, jog piešiniai – laisvas spausdinto originalo atkartojimas. Iš kompozicijos dingę ovalūs ir stačiakampiai XVIII a. rėmai, įrašai užėmė visą puslapį, jie pakeitė raižinio kartušą. Kitokiu tapo galvos ir kūno proporcijų santykis, pasirinktas vaizdavimas iki krūti-

1 Vienas neseniai identifikuotas egzempliorius yra saugomas ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Apie tai žr.: Misiūnienė, Jadvyga. Kunigaikščių Radvilų giminės portretų albumas. *Tarp knygų*, 2010, nr. 10, p. 12–20 (red. pastaba).

2 *Icones familiae ducalis Radviliana ex originalibus in Gazophylacio ordinationis ab antiquo servatis picturis desumptae: inscriptionibus historico-genealogicis ex documentis authenticis compendiose illustratae, ab anno Virginei partus 1346 ad annum 1758 deductae*. Nesvisii: in typographia privilegiata ducali Radviliana collegii Societatis Jesu. Denuo veteribus tabulis aeneis expressae cura J. Iversenii. Petropoli, 1875. LMAVB RSS, A-8255.

nės. Šis skirtumas labai į akis nekrenta, nes, kaip ir XVIII a., dėmesys koncentruojamas į stambius, išraiškingus portretuojamųjų veidus. Albumas ilgą laiką buvo laikomas XVIII a. kūrinium. Pasitelkiant Edmundo Laucevičiaus darbus buvo tyrinėjamas albumo piešinių popierius, vandenženkliai. Jais remiantis nustatyta, kad popierius pagamintas apie 1831–1832 m. Kučkuriškėse prie Vilniaus. Daroma išvada, kad piešiniai ir albumas atlikti ketvirtajame XIX a. dešimtmetyje – 80 metų vėliau už raižinių egzempliorių. Piešinių autorystę V. Baženava priskiria Vilniaus dailės mokyklą atstovaujančiam dailininkui Kazimierui Danovskiui. Buvo aptariami ir galimi naujojo albumo užsakovai. Linkstama manyti, kad albumą užsakė dešimtas Klecko ordinacijos valdytojas kunigaikštis Jeronimas Leonas Radvila (*1808–†1885). Dėl nežinomų priežasčių toks albumas nebuvo išleistas ir pateko į kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus archyvą.

Savo tyrinėjimuose V. Baženava remiasi ne vien E. Laucevičiaus, bet ir kitų Lietuvos menotyrininkų – Marijos Matuškaitės, Laimos Šimkūnaitės – darbais, o Rūta Janonienė buvo viena iš leidinio recenzentų.

Pagirtina, kad albumo rengėjai nepasitenkino portretų faksimilėmis, bet nutarė šių laikų skaitytojams, nemokantiems lotynų kalbos, išversti kartušų įrašus, kad šalia portreto būtų galima susipažinti su svarbiausiais kunigaikščių Radvilų gyvenimo įvykiais. Verčiama į baltarusių ir rusų kalbas, o anglų kalba pateikiamas tik trumpas asmens apibūdinimas. Iš lotynų kalbos vertė V. Baženava. Tiesa, ji perspėja, kad vertimas bus sutrumpintas atpasakojimas lotyniškai parašytos kunigaikščių Radvilų biografijos ir genealogijos duomenų, kokie jie buvo sudaryti 1758 m. Pasidarė smalsu, ką galima sutrumpinti ir taip neilgame įrašė, tuo labiau, kad juose minimi tik patys didžiausi ir reikšmingiausi gyvenimo faktai, paminėjimo vertos išskirtinės būdo savybės. Sutrumpinimai pasirodė labai iškalbingi. Iš Mikalojaus Radvilos Rudojo (*1512–†1584) įrašo neišversta liko *Ensiferorum Livon[iae] Terror. Tartarorum Horror. Moschorum Domitor*³. Kristupo Mikalojaus Radvilos Perkūno (*1547–†1603) biografijoje neliko žodžių *Moschoviticus, Sueticus profligator, vastator, repressor, triumphator, patriae libertatis defensor fortissimus*⁴. Boguslavo Radvilos (*1602–†1699) įrašė išverstos tik žinios apie tėvus ir užimtas pareigas, tačiau nuo nemokančių lotynų kalbos skaitytojų nuslėpta, kad jis *Regi et Reipublicae non modo Fide, consilio ac animi fortitudine verum et opibus suis proprio aere ac milite... ab anno 1649 contra Cosacos Tartaros anno 1655 contra Moschos anno 1658 contra Suecos assiduo usui fuit*⁵. Kunigaikštis Kristupas Radvila (*1585–†1640) sutrumpinimo dėka nemušė maskvėnų prie Smolensko nei 1633, nei 1634 metais, nelaimėjo prieš juos ties Valmiera 1635 m. Albertas Radvila (*1558–†1592) nevadovavo savo kariuomenei prieš maskvėnus prie Polocko 1579 m., o prie Velikije Luki – 1581 m. Sutrumpinti ir Mykolo Karolio Radvilos (*?–†1666) kariniai nuopelnai: neišversta, kad jis 1648 m. prisijungė prie LDK kariuomenės su savo raitelių būriu atremti maištaujančių kazokų. Sąrašą galima būtų pratęsti, tačiau tendencija aiški, ir tikrai ne vietas stoka ar lotynų kalbos žinios sutrukdė pilnai išversti įrašus. Atrodo, kad dvasios tų, kurie pralaimėjo kunigaikščiams Radviloms kovos lauke, pavydžiai stebi ir gaili užtarnautos šlovės, vietoje ginklo pasirinkę nutylėjimą. Todėl žiūrint Radvilų giminės portretus verta šalia pasidėti Edvardo Kotlubajaus knygą apie Radvilas⁶ ir papildyti sau bent dalį įrašų.

Nežiūrint į šias pastabas, Minske saugomo kunigaikščių Radvilų portretų faksimilinių leidimą vertiname kaip svarbaus istorijos šaltinio publikaciją, kaip galimybę dar kartą įvairiais aspektais pažvelgti į mūsų istoriją ir į ją kūrusius asmenis – tiesiog Radvilas.

3 Livonijos kalavijuočių siaubas. Totorių baubas. Maskvėnų tramdytojas.

4 Maskvėnų, švedų nugalėtojas, naikintojas, engėjas, triumfatorius, tėvynės laisvės pats narsiausias gynėjas.

5 Karaliui ir valstybei jis ne tik ištikimybė, patarimais, dvasios stiprybe, bet ir savo lėšomis, pinigais ir kariais 1649 prieš kazokus, totorius, 1655 prieš maskvėnus, 1658 prieš švedus labai naudingas buvo.

6 Kotlubaj, Edward. *Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai*. M. Starkmano medžio raižiniai; iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė. Vilnius: Mintis, 1995. 442 p.: portr.